

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
NARVA KOLLEDŽ
ÕPPEKAVA „NOORSOOTÖÖ“

Ksenia Semenova

MUUTUSED NOORTE TÖÖVÄÄRTUSTES 1990 KUNI 2018
EUROOPA VÄÄRTUSUURINGU KÜSITLUSTE PÕHJAL

Lõputöö

Juhendaja Andu Rämmer, PhD

NARVA 2022

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Ksenia Semenova

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Ksenia Semenova,

(sünnikuupäev: 01.11.1982)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Muutused noorte tööväärtustes 1990 kuni 2018 Euroopa Väärtusuuringu küsitluste põhjal,

mille juhendaja on Andu Rämmer,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Narvas, 13.05.2022

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. VÄÄRTUSED	7
1.1. Väärtuste kujunemine	7
1.2. Tööväärtused	7
1.3. Tööväärtuste muutused ajas	8
1.4. Sotsiaalsed, poliitilised ja majanduslikud arengud Eestis perioodil 1990 kuni 2018	9
2. UURIMUS: MUUTUSED NOORTE TÖÖVÄÄRTUSTES 1990 KUNI 2018	12
2.1. Metoodika.....	12
2.2. Noorte tööväärtuste analüüs	13
2.3. Muutused töötasu ja saavutusvõimaluste väärtustamises 1990 kuni 2018.....	15
2.4. Järeldused ja ettepanekud	29
4. KOKKUVÕTE	31
SUMMARY	33
KIRJANDUS	34
LISAD	37
Lisa 1. Euroopa Väärtusuuringu Eesti küsitlustes mõõdetud 18-26-aastaste noorte tööväärtuste täielik loetelu aastatel 1990-2018.	37
Lisa 2. Töötasu väärtustamine 18-26-aastaste seas, EVS 1990-2018, %.....	38
Lisa 3. Saavutusvõimaluste väärtustamine 18-26-aastate seas, EVS 1990-2018, %..	39

SISSEJUHATUS

Lõputöö teema on “Muutused noorte tööväärtustes 1990 kuni 2018 Euroopa Väärtusuuringu küsitluste põhjal”. Suur osa empiirilistest väärtuste uuringutest (Roe ja Ester 1999, Rämmer jt 2019 kaudu) keskendub väärtuste ja töö vahelistele suhetele. Seda võib seletada asjaoluga, et töö on oluline roll. Töö (Ros et al. 1999, Ester et al. 2006: 92 kaudu) ei ole ainult võimalus raha teenida, töö on oluline ka sotsiaalseks eluks ning tähtis perekonnaelu ja tervise tegur. Tööväärtused on ühiste väärtuste spetsiifiline väljendus töökeskkonnas ning neid kasutatakse töötulemuste, töötingimuste ja töövaliku hindamise juhtpõhimõtetenä. Nii nagu ühised põhiväärtused kujunevad ka tööväärtused välja noores eas ja jäävad inimesega kaasa kogu eluks. Väärtusi (Basáñez 2016, Rämmer jt 2019 kaudu) kujundavad perekond, kool, meedia, poliitika ja seadused. Väärtused kujunevad välja just noores eas ja muutuvad hilisemas vanuses vähem, keskkonnamuutustega kohanedes

Kõik maailmas muutub, sealhulgas ka noorte tööväärtused Eestis. Selleks, et mõista, kuidas toimuvad muutused tööväärtuste sfääris, on väga kasulik uurida eelkõige noorte tööväärtusi, kuna nende hinnangud annavad märku, millises suunas võivad muutuda tööväärtused lähituleviku ühiskonnas laiemalt. Ligikaudu kolmekümne aasta jooksul fikseeritud hinnangute võrdlemine võimaldab selgitada, kuidas need väärtused on erinevates noortepõlvkondades aja jooksul muutunud. Lisaks on noorte tööväärtuste uurimine tähtis ka sellepärast, et need määravad ära noorte töövalikud, tööootused ja suhtumise töösse. Käesoleva lõputöö aktuaalsus seisneb selles, et annab aimu väärtushinnangute kujunemisest ja muutumisest viimaste kümnendite kiirete muutuste ajal konkreetsete tööväärtuste näitel. Samuti noorte tööväärtuste tundmine on hädavajalik, et mõista tänapäeva noorte ootusi ja töövajadusi ning neid noorsootöös arvesse võtta. Sellise noorsootöö näiteks oleks noortenõustamine. Käesolev lõputöö võib aidata teistel noorsootöötajatel õppida tundma noorte väärtushinnangute kujunemist ja nende muutusi, omandada teadmisi sellest milliseid on Eesti noorte tööväärtused, tutvuda väärtushinnangute erinevustega eesti ja vene noorte seas, saada teada kuidas erinevad väärtushinnangud meeste ja naiste vahel, selgitada kuidas tööväärtused on muutunud põlvkondade vahetumise tõttu ning mõelda sellele millised ühiskondlikud muutused võivad põhjustada kõiki neid erinevusi.

Lõputöö eesmärk on selgitada välja millised tööväärtused olid Eesti noortel aastatel 1990, 1999, 2008 ja 2018. Uurida ja teada saada millised muutused on toimunud Eesti noorte tööväärtustes ajavahemikul 1990-2018 ning mis neid muutusi põhjustab. Samuti on

eesmärk uurida kuidas erinevad tööväärtused erinevate põlvkondade vahel. Autor otsustas võrrelda erinevate põlvkondade väärtushinnanguid, kuna nii saab näha väärtushinnangute muutumist põlvkondade vahetumise tõttu ja prognoosida tulevaste tööväärtuste muutuste suundumust. Lisaks selgitada välja mille poolest erinevad või sarnanevad Eesti noorte tööväärtused nende Soome eakaaslaste omadest. Autor valis võrdluseks Soome noorte väärtushinnangud, kuna Soome on riik kuhu käivad tööle ja kus elavad kõige suurem osa välismaale suundunud Eesti elanikest. Tööväärtusi on varem uuritud ka teistes töödes (Ester et al. 2006, Hofstede et al. 2010) ja ka noorte tööväärtusi (Rämmer 2009, Saarniit 2000), kuid see töö on unikaalne selles, et analüüsitakse 18-26-aastaste noorte väärtusi perioodil 1990 kuni 2018. Kuigi noorsoouurijate seas pole üksmeelt noorte vanusepiiri suhtes (Tyyskä 2020), on 18 kuni 26 aastased noored noorsootöö otseseks sihtrühmaks. See vanuserühm kuulub ka noorsootöö otsesse sihtrühma kuna Eesti noorsootöö seaduse 1. peatüki § 3 järgi noorsootöötajad tegelevad 7- kuni 26-aastaste noortega (Noorsootöö seadus 2010). Noorte väärtuste teadvustamine on oluliseks komponendiks ka Tartu Ülikooli Narva Kolledži noorsootöö õppejõudude poolt välja töötatud noortekeskse lähenemise käsitluses (Rämmer et al. 2021).

Lõputöö kirjutamise käigus otsitakse vastuseid erinevatele uurimisküsimustele. Esimese uurimisküsimuse abil selgitatakse välja millised tööväärtused olid noortel perioodil 1990-2018 ja milline oli dünaamika Eesti noorte tööväärtustes, teise abil analüüsitakse soolisi erinevusi 18-26-aastaste noorte tööväärtustes ja keskendutakse erinevustele eesti- ja venekeelsete noorte omades, kolmanda abil analüüsitakse noorte tööväärtuste erinevusi vanemate elanikkonna rühmate omadest, neljandas vaadeldakse erinevusi Soome ja Eesti noorte tööväärtustes.

Uuringus on kasutatud kvantitatiivset meetodit. Autor kasutab Euroopa Väärtusuuringu ehk European Values Study (EVS) programmi küsitluse raames kogutud andmed. Andmed analüüsiti IBM SPSS Statistics programmi abil.

Lõputöö koosneb kolmest peatükist ja alapeatükkidest. Esimene peatükk on teoreetiline ja kirjeldab väärtuse ja tööväärtuste mõisteid, ning antakse ülevaade olulistest ühiskondlikest, majanduslikest ja poliitilistest sündmustest Eestis aastatel 1990-2018. Teine osa on empiiriline kus kirjeldatakse uurimisprotsessi ja uurimistöö tulemusi, tehakse järeldusi ning ettepanekut, mis on suunatud teistele noorsootöötajatele ning ka teiste noortega tegelevate organisatsioonide töötajatele. Kolmandas peatükis tegi autor kokkuvõtte tehtud tööst. Käesolev lõputöö on kasulik noorsootöötajatele, noortega tegelevate töötajatele või spetsialistidele, õpetajatele ja noortele.

1. VÄÄRTUSED

1.1. Väärtuste kujunemine

Väärtused on emotsionaalselt värvitud uskumused, mis juhivad inimest käitumise, sündmuste valimisel või hindamisel. Väärtused on struktureeritud tähtsuse järgi. Väärtused on uskumused, mis viitavad soovitud eesmärkidele või nende saavutamiseks sobilikuks peetavatele viisidele. Inimestel väärtused kujunevad välja nende varasemate kogemuste põhjal. Väärtused kujunevad noores eas, kui inimene ühiskonda sotsialiseerub (Rämmer 2018). Ka sel perioodil mõjutavad inimväärtuste kujunemist tugevalt suured ühiskondlikud sündmused (Ester et al. 2006). Noores eas sotsialiseerumise käigus väljakujunenud väärtused jäävad stabiilsete elutingimuste korral üldiselt muutumatuks kogu elu jooksul. Väärtused võivad üksikisiku tasandil muutuda, kuid ühiskonna väärtused jäävad üldiselt suhteliselt stabiilseks (Rämmer jt 2019; Rämmer 2018). Poliitilised muutused toimuvad kiiresti, majanduslikud muutused võtavad kauem aega aga kultuurilised (ehk väärtuste muutused) toimuvad veel aeglasemalt, sageli mitme põlvkonna jooksul (Offe 1991, Rämmer 2018 kaudu). Väärtuste muutusi ühiskonnas saab seletada kahe hüpoteesiga: nappuse hüpoteesiga ja sotsialiseerumise hüpoteesiga. Nappuse hüpotees väidab, et majanduslike raskuste ajal on oluline materiaalsed väärtused, sest inimeste jaoks on vaja ellu jääda. Koos majandusliku õitsenguga kasvab niigi postmaterialistlike ja eneseväljenduslike väärtuste tähtsus. Sotsialiseerumise hüpotees väidab omakorda seda, et inimese väärtushinnangute kujunemist tema kasvamise ajal mõjutavad sel ajal valitsevad tingimused. Inimestel, kes on sündinud samades sotsiaalsetes tingimustes või samal ajal, kujunevad välja suure tõenäosusega samasugused väärtused (kuna nendel on sarnane kogemus). Eelkõige muutuvad ühiskonnas väärtused põlvkondade vahetumise läbi. Väärtused võivad muutuda ka tänu ühiskonna heaolu kasvule (Inglehart 1990, Rämmer jt 2019 kaudu).

1.2. Tööväärtused

Kuna töö on oluline osa inimese elust, siis võib väita, et tööväärtused on ka inimeste (sealhulgas noorte) elus olulisel kohal. Töö ei ole oluline ainult sissetuleku allikana, vaid mängib olulist rolli ka sotsiaalses elus, sotsiaalses staatuses, pereelus, tarbimisharjumustes, tervises (Rämmer 2018) Tööväärtused on inimese üldiste väärtuste peegeldus konkreetses valdkonnas, nimelt töökeskkonnas. Need on järjestatud tähtsuse järgi ja on juhtpõhimõtted töötulemuste ja töötingimuste tähtsustamisel. Need põhimõtted juhivad ka valikut erinevate töö variantide vahel (Ester et al. 2006). Tööväärtused

liigitatakse instrumentaalseteks, ekspressiivseteks ja sotsiaalseteks. Väärtuste klassifitseerimine toimub selle alusel, millist tasu töö tegemisest oodatakse, s. o. erinevaid motiveerivaid tegureid (Rämmer 2018).

Instrumentaalsed (tavapärased) tööväärtused on töö tegemise eest saadavad töövälised tasud või hüved (näiteks suur sissetulek, sotsiaalne staatus, karjääri kasv, mugav töö- ja puhkuse aeg). Ekspressiivsed (eneseväljenduslikud) väärtused viitavad töö tegemisega kaasnevate hüvedele, nendeks on näiteks huvi töö vastu, loomingulisus, enesearendamise võimalusele tööl, võimalus initsiatiivi näidata, tööalased saavutused. Sotsiaalseid tööväärtusi seostatakse sageli altruismi ja ühiste huvidega nagu teiste aitamine ja ühiskonda panustamine (Ester et al. 2006; Rämmer 2018). Instrumentaalsed väärtused viitavad välistele tööväärtustele ja eneseväljenduslikud väärtused sisemistele tööväärtustele (Gesthuizen jt 2019).

Eestis on tööväärtusi uuritud nii rahvusvahelisel kui ka kohalikul tasandil. Eesti on osalenud alates 1990. aastast rahvusvahelises EVS (European Values Study) küsitlusteseerias, mis uurib Euroopa riikide elanike peamisi sotsiaalseid, kultuurilisi, poliitilisi, religioosseid ja moraalseid väärtusi. See programm sisaldab perioodiliselt korduvat andmetekogumist (Ester et al 2006). Eesti elanike väärtushinnanguid on omavahel võrreldava metoodikaga kogutud ka 1999., 2008. ja 2018. aastatel.

Eesti psühholoog ja sotsioloog Jüri Saarniit uuris eri põlvkondade väärtusi nii nõukogude perioodil kui ka pärast taasiseseisvumist. Saarniidu uurimused kirjeldavad peamisi muutusi väärtusteadvustes, mis said noorte seas alguse juba 1980. aastate alguses ja hoogustusid 1990. aastate alguses. Tema nõukogude aja järgsete uuringute tulemused näitasid järsku muutust väärtuste hierarhias. Nende uurimistulemuste järgi on noorte seas vähenenud huvi eneseväljenduslike väärtuste ja sotsiaalse altruismi vastu ning suurenenud isikliku materiaalse heaolu ja karjääri tähtsus (Saarniit 2000).

1.3. Tööväärtuste muutused ajas

Käesolevas töös uuritakse muutusi noorte tööväärtustes aastatel 1990–2018. Väärtused peegeldavad sotsiaalseid muutusi ja iseloomustavad nii nende muutuste suunda kui ka kiirust. Isiklikud (individuaalsed) väärtused võivad elu jooksul muutuda erinevate elusündmuste tulemusena. Sotsiaalsed väärtused muutuvad pika aja jooksul, nad kohanevad järk-järgult keskkonnamuutustega. Kuid mõnikord võivad tõsised sündmused tuua kaasa murrangulisi muutusi ühiskonna väärtushinnangutes. Väärtuste muutumine

sõltub ühiskonna sotsiaalsest, majanduslikust ja tehnoloogilisest arengust, kuigi samal ajal mõjutavad neid ka kultuurile omased ajaloolised ja religioossed mustrid (Rämmer 2018). Sellest jäeldub, et keskkond võib iga inimese väärtushinnanguid muuta.

1.4. Sotsiaalsed, poliitilised ja majanduslikud arengud Eestis perioodil 1990 kuni 2018

Käesolev töö põhineb Eestis aastatel 1990, 1999, 2008 ja 2018 EVS uurimisprogrammi käigus kogutud andmetel. Erineval ajal sotsialiseerunud noortepõlvkondade väärtusi kujundanud tegurite paremaks mõistmiseks ja analüüsimiseks on vaja arvesse võtta, millised muutused toimusid Eestis aastatel 1990–2018. Sel perioodil aset leidnud sündmuste ülevaade põhineb sotsioloogide Lauristini ja Vihalemma (2017) analüüsil ja 2016-2018 aastate Eestis aset leidnud majanduslike ja sotsiaalsetest muutustest tehtud ülevaate põhjal.

Periood 1987–1990

Kuna esimesed väärtushinnangud, mida autor töös analüüsib, pärineb veel nõukogudeaega jäänud aastast 1990 aasta küsitlusest, siis hakkab ajaloosündmusi kirjeldama 1987. aastast sest 1987. aastat loetakse Eestis üleminekuperioodi alguseks (Lauristin ja Vihalemm 2017). Peamised ühiskondlikud protsessid sel perioodil olid järgmised: tekkis poliitiline avalikkus, ühiskonnas ja poliitikas domineerisid rahvuslikud liikumised, hoogustus võitlus Eesti iseseisvuse ja selle tunnustamise eest rahvusvahelisel areenil. See perioodil Eestis algasid kiired poliitilised muutused aga Nõukogude Liidu keskvoimu ideoloogiline ja poliitiline kontroll kadus. Toimus rahvuslikkuse tõus (rahvusliku identiteedi tähtsuse tõus, rahvuslike eesmärkide kõrgem väärtustamine), tavakodanik hakkas aktiivselt osalema poliitikas, eesti keele staatus fikseeriti keeleseadusega Eesti rahvuslik liikumine jagunes kaheks tiivaks ja tekkisid uued erakonnad Esimeste eraettevõtetenäo loodi kooperatiividena tuntud väikeettevõtteid aga ka esimesi rahvusvahelisi ühissetevõtteid. Otsustati kehtestada riigis uus põhiseaduslik kord ja taastada riigi iseseisvus. Algas konkurents Eesti Kongressi ja Ülemnõukogu vahel, tekkis Interliikumisena tuntud Nõukogude Liidu säilimist pooldavate impeeriumimeelsete jõudude vastupanu.

Periood 1991-1999

Peamised riigiprotsessid: Eesti iseseisvuse rahvusvaheline tunnustamine, uus põhiseaduslik kord, finantssüsteemi muutus, radikaalsed majanduslikud ja poliitilised muutused, majanduskasv, integreerumine lääne majandus- ja julgeolekustruktuuridesse. Sel perioodil olid Eesti võtmesündmusteks majanduskriis, hüperinflatsioon, 1992. aasta rahareform ja Eesti krooni kehtestamine. Samal ajal loodi sotsiaalmaksu baasil pensioni- ja ravikindlustussüsteemid. Tööhõive struktuur muutus aastatel 1991–1995 järsult. Nõukogudeajal arvukate töökohtadega põllumajanduses, metsanduses ja kalanduses on töötajate arv vähenenud kaks korda, samas kui teeninduses on töötajate arv kasvanud. Samal perioodil taaselustati riiklik pangandussüsteem, piirati riigipoolseid toetusi põllumajandusele ja tööstusele, tekkisid pankrotid ja panganduskriisid, kasvas sotsiaalne ebavõrdsus. Loodud uut sotsiaaltagatiste süsteemi, toimetulekupiiri kehtestamine ning oli sotsiaalkindlustuse ja sotsiaalhoolekande süsteemi reformimine. Hiljem rahaturg stabiliseerus ja laienes, inflatsioon vähenes ja elanikkonna elatustase tõusis. Algas ettevõtete erastamine, tekkisid uued panganduskriisid, süvenes regionaalne ja sotsiaalne ebavõrdsus ning tekkis demograafiline kriis. 1998. aasta sügisel Venemaa majanduskriisi tõttu Eesti majanduse areng pidurdus. Alates 1999. aasta sügisest hakkas aga Eesti majandus taas kasvama. Välisinvesteeringud suurenesid, ettevõtted läksid välismaalaste omandusse. Kultuurne ja sotsiaalne kihistumine jätkus ning põlvkondade ja piirkondade vaheline lõhe suurenes. Sel perioodil süvenevad individualistlikud väärtused.

Periood 1999-2008

Selle perioodi peamised sündmused: ettevalmistused Euroopa Liidu ja NATO-ga ühinemiseks, jätkuv majanduskasv, laiema Interneti leviku algus, poliitilise ja majandusliku eliidi võitlus, usalduskriis, arengukriis, sisepingete suurenemine, kiirenenud majanduskasv, jätkuv integratsioon Euroopaga, Euroopa Liidu toetus Eesti arengule. Selle perioodi alguses riigi majandus areneb kiiresti, ettevõtluseks olid head tingimused. Investeerimistingimused on paranenud, tulumaks on kaotatud, vanemahüvitis on kehtestatud ning kohalik majanduseliit on tugevdanud oma positsioone. Juba 2000. aasta alguses ei olnud enamik elanikkonnast rahul mõne poliitiliste otsuste ja riigi üldise arengusuunaga. See tõi kaasa sotsiaalse kihistumise suurenemise. 2004. aastal astus Eesti NATO ja Euroopa Liidu liikmeks. Kasvas elanike heaolu, arenes sotsiaalkindlustus, kujunes välja tarbimisühiskond. Selle perioodi teisel poolel (2005-2007 aastatel) jätkus heaolu kasv, majanduses oli inimkapitali defitsiit, ajude ja töökäte väljavool, süvenes ühiskonna kultuuriline ja sotsiaalne killustumine, kasvas vaimne

vaakum. 2007. aasta kevadel oli pronkssõduri kriis. See sündmus tõstis eestlaste kindlustunnet riigi vastu ja vähendas venelaste kindlustunnet. Alates kevadest 2007 majanduskasv aeglustus ja 2008. aasta kevadel algas majanduslangus, mis muutus sügisel kriisiks. Tekkis vajadus majanduse ümbestruktureerimiseks. Eesti ühines Schengeni viisaruumiga.

Periood 2009-2018

Perioodi olulisemad riigisündmused: majanduskasvu kiire langus ja aeglane taastumine, kokkuhoiupoliitika kujunemine, ettevalmistused ühinemiseks Euroopa ühisrahaga, ebakindlus maailmamajanduses, rahvastiku vähenemine (väljaränne, rahvastiku vananemine), ettevõtete tootlikkuse kasvu pidurdumine, pagulaskriis, islamistlik terrorism Euroopas. Selle perioodi alguses toimus ülemaailmse finantskriisi tõttu elanike heaolu langus, kasvas tööpuudus, tõsteti pensioniiga (pensionile saab alates 65. eluaastast), eraldati põhikool ja gümnaasium. 2010. aastal majanduslangus peatus. 2011. aastal Eesti läks üle eurole ja ühines Euroopa Finantsstabiilsuse Fondiga. 2012. aastaks oli majanduskriis juba ületatud. Sellest hoolimata kasvas elanike rahulolematus ning toimusid isegi massimeeleavaldused ja streigid. Streikides osalesid õpetajad, lasteaednikud, arstid. Streigi põhinoudeks oli palgatõus. Eesti läks 2011. aastal üle eurole. 2013. aastal viidi läbi tasuta kõrghariduse reform, valmistati ette haldusreformi. Aastatel 2014-2015 valitses Eesti majanduses ja poliitikas stagnatsioon. Riigisiselt aga kasvas sallimatus, vastasseis eri rahvusrühmade vahel samasooliste kooselu ja pagulaste küsimustes. Korruptsiooniskandaalide arv on kasvanud, põllumajanduslikus tootmises on toimunud langus. 2016. aastal Eesti majanduskasv veidi kiirenes, palgakasv ka kiirenes ja tööhõive kasvas jätkuvalt. 2017. – 2018. aastal jätkus majanduse kasvu. Investeeringud ettevõtlussektorisse kasvasid järsult. Idufirmadena alustanud Wise ja Bolt on kasvanud rahvusvahelisteks edukateks ettevõteteks.

Kokkuvõtvõit võib öelda, et aastatel 1987–2018 läbis Eesti erinevaid arenguetappe. Riik taastas iseseisvuse, taastas oma põhiseadusliku korra, muutis finantssüsteemi ja tegi üldiselt läbi tõsised majanduslikud, poliitilised ja sotsiaalsed muutused. Selle aja jooksul on Eesti läbi elanud mitmeid majanduskriise ning saanud Euroopa Liidu ja NATO liikmeks.

2. UURIMUS: MUUTUSED NOORTE TÖÖVÄÄRTUSTES 1990 KUNI 2018

2.1. Metoodika

Käesolevas töös kasutab autor Euroopa Väärtusuuringu ehk *European Values Study* (EVS) programmi küsitluste raames kogutud andmeid. EVS on käimasolev riikidevaheline uurimisprogramm, mis uurib inimese põhiväärtusi. Programm uurib eurooplaste ideid, uskumusi, eelistusi, mõtteid, väärtusi ja arvamusi. Esimene küsitlus viidi läbi Lääne-Euroopa riikides 1981. aastal, kasutades standardiseeritud küsimustikke. Erinevate Euroopa riikide elanike küsitlust korratakse iga 9 aasta järel. Põhiuuringut korratakse iga riigi täiskasvanud elanikkonna (üle 18-aastased) esinduslike valimitega. Kõigis maades korraldatud andmetekogumine on viidud läbi ühtse, korrektselt väljatöötatud metoodikaga. Vastajatele esitati loetelu erinevatest tööväärtustest ja paluti märkida ära need, mida ta töö juures oluliseks peab. Kõigi Eesti küsitlustes uuritud tööväärtuste nimekiri on esitatud Lisas 1. EVS-i andmed ja dokumentatsioon on saadaval tasuta ning neid hoitakse Saksamaal Kölnis ja Mannheimis tegutseva Leibnizi sotsiaalteaduste instituudi andmearhiivis GESIS¹ (European Values Study 2022).

EVS kogub oma andmed esinduslike elanikkonna küsitlustega. Küsitlus on andmete kogumise meetod, mis kogub statistilise analüüsi jaoks kvantifitseeritavaid andmeid (andmed mis teisendatakse numbrilisele kujule). Beilmann (2020) selgitab, et küsitlusmeetodi põhieesmärgiks on koguda võimalikult palju standardiseeritud (suletud) küsimustega teavet võimalikult paljude inimeste kohta (vähemalt 100 inimese kohta). Küsitluste abil kogutakse teavet erinevate teemade - näiteks inimeste elu, tööelu, tervise, poliitiliste eelistuste, väärtushinnangute ja palju muu kohta. Küsitlus koostatakse vastavalt uuringu eesmärgile ja uuringu hüpoteesidele või uurimisküsimustele. Küsitlus on suunatud inimeste kogumile, kes sobivad antud uurimisprobleemi lahendamiseks. Küsitlusuuringu andmete kogumiseks, säilitamiseks ja kasutamiseks peab olema küsitluses osalevate isikute nõusolek. Küsitluses osalejatele on tagatud anonüümsus ja konfidentsiaalsus (Beilmann 2020).

Pikema ajaperioodi jooksul asetleidvast põlvkondade asendumisest tulenevate tööväärtuste muutuste analüüsimiseks võrdleb autor oma töös EVSi poolt kogutud kolme põlvkonna (kolme vanuserühma) väärtushinnangute erinevusi ja nende muutusi ajas. Autor jagas väärtushinnangute analüüsiks EVSi uuringus osalenud kolme vanuserühma.

¹ <https://www.gesis.org/en/services/finding-and-accessing-data/european-values-study/data-access>

Esimene rühm on 18-26-aastased noored, teine aktiivses tööeas 27-63-aastased ja kolmas pensioniealised 64-74-aastased vastajad ehk respondendid (European Values Study 2022). Selline gruppidesse jaotus võimaldab uurida põlvkondade erinevusi nende tööväärtustes. Küsitluses osalejate väärtushinnangute analüüs põlvkondlikus võrdluses on oluline, sest ühiskonna kultuurilist muutust seletatakse põlvkondade vahetumisega. Ühiskondlikud muutused kultuurilises orientatsioonis on käitumises põlvkondade asendumise tagajärg. Põlvkondade asendumise tulemusena tekivad aja jooksul uued noorte põlvkonnad, kellel on varasematest põlvkondadest erinevad väärtused, normid, ideed ja eluviisid (Ester et al. 2006, Reszohazy 2001, Rämmer 2018). Käesolevas töös uurib autor lähemalt EVS'i küsitlustes osalenud Eesti 18-26 aastaste noorte väärtushinnangute muutusi soolises ja vastamise keele lõikes perioodil 1990 kuni 2018, mille jooksul koguti andmeid ka 1999 ja 2008 aastal. Autor sai töös analüüsida 18-26 aastaste noorte hinnanguid, kuna Euroopa Väärtusuuringus osalevad täisealised vastajad alates 18 eluaastast (European Values Study 2022). Eesti noorsootöö seaduse 1. peatüki § 3 järgi noor on seitsme kuni kahekümne kuue aastane füüsiline isik (Noorsootöö seadus 2010). Andmed analüüsiti IBM SPSS Statistics programmi abil. See on laialtlevinud mugav sotsiaalteaduslike küsitlusandmete analüüsiprogramm (Rämmer 2014). Küsitlustes kogutud andmeid analüüsiti erinevate vastajate gruppide hinnanguid võrdlevate risttabelite abil. Sellised tabelid võimaldavad analüüsida vastajate hinnanguid kahe vaadeldava tunnuse alusel (Rootalu 2014), milleks antud töös valiti vastaja rühm (sugu, vastamise keel, vanuserühm, uuringus osalenud riik) ja väärtushinnang. Nendes tabelites esitati ja analüüsiti väärtushinnangud protsentjaotustes. Seosekordajana kasutati Crameri V-d, mis näitab, milliste vastajate rühmade hinnangute vahel on statistiliselt olulisi erinevusi. Parema esinduslikkuse saavutamiseks analüüsiti kaalutud andmeid.

2.2. Noorte tööväärtuste analüüs

Käesolevas töös on uurimiseks võetud tööväärtushinnangud, mida on mõõdetud igas EVS'i küsimustikus ajavahemikul 1990-2018. Vastajatele esitati loetelu töökoha juures oluliseks peetavatest aspektidest ja paluti mainida, millised neist on isiklikult tema arvates töökoha juures olulised. Loetelu varieerus erinevate küsitlusvoorude juures mõnevõrra, kuid mõnede aspektide väärtustamist uuriti kõigis andmete kogumise voorudes (1990., 1999., 2008. ja 2018. aastal). Sellisteks väärtushinnanguteks on: hea töötasu, sobiv tööaeg, ohtralt puhkepäevi, tunne et on võimalik midagi saavutada, võimalus realiseerida oma initsiatiivi, vastutusrikas töö. Autor kaasas need väärtused oma töösse, kuna need olid ainsad, mida ka viimases andmete kogumise voorus 2018. aastal uuriti. Euroopa

Väärtusuuringu küsitlustes mõõdetud väärtushinnangute täielik loetelu on toodud Lisas 1.

Nagu eespool mainitud, võib tööväärtused jagada oodatavate hüvede ja tasude põhjal kahte põhirühma: seesmised (ekspressiivsed) ja välised (instrumentaalsed). Sisemised väärtused puudutavad erinevate tööaspektide tähtsustamist ja hõlmavad tööl avanevaid võimalusi oma initsiatiivi realiseerida ja midagi saavutada ning teha vastutusrikast tööd. Väliste väärtuste ehk vahendväärtuste hulka kuuluvad tööga kaasnevad hüved - hea töötasu, sobiv tööaeg ja võimalus saada palju puhkepäevi.

Tabel 1. 18-26-aastaste noorte tööväärtused perioodil 1990-2018, %.

Tööväärtused		1990. aasta	1999. aasta	2008. aasta	2018. aasta
Sisemised tööväärtused	Võimalus realiseerida oma initsiatiivi	30	42	55	57
	Tunne et on võimalik midagi saavutada	45	55	71	79
	Vastutusrikas töö	16	22	36	35
Välised tööväärtused	Hea töötasu	89	90	95	87
	Sobiv tööaeg	62	52	78	80
	Ohtralt puhkepäevi	45	25	43	27

Andmed: European Values Studies'i Eestis tehtud küsitlused. Autori koostatud.

Esimene uurimisküsimus keskendus sellele, millised tööväärtused olid noortel perioodil 1990-2018. Tabelis üks on toodud 18-26-aastaste noorte tööväärtuste dünaamika aastatel 1990-2018. Protsent näitab noorte arvu, kelle jaoks need väärtused on olulised. Tööl avanev võimalus realiseerida oma initsiatiivi oli kogu aeg oluline ja aastatega ainult kasvas. Vajadus tööl midagi saavutada on aastatega ainult olulisemaks muutunud. Vastutusrikka töö tähtsus kasvas kuni 2008. aastani, seejärel veidi langes. Soov saada töö

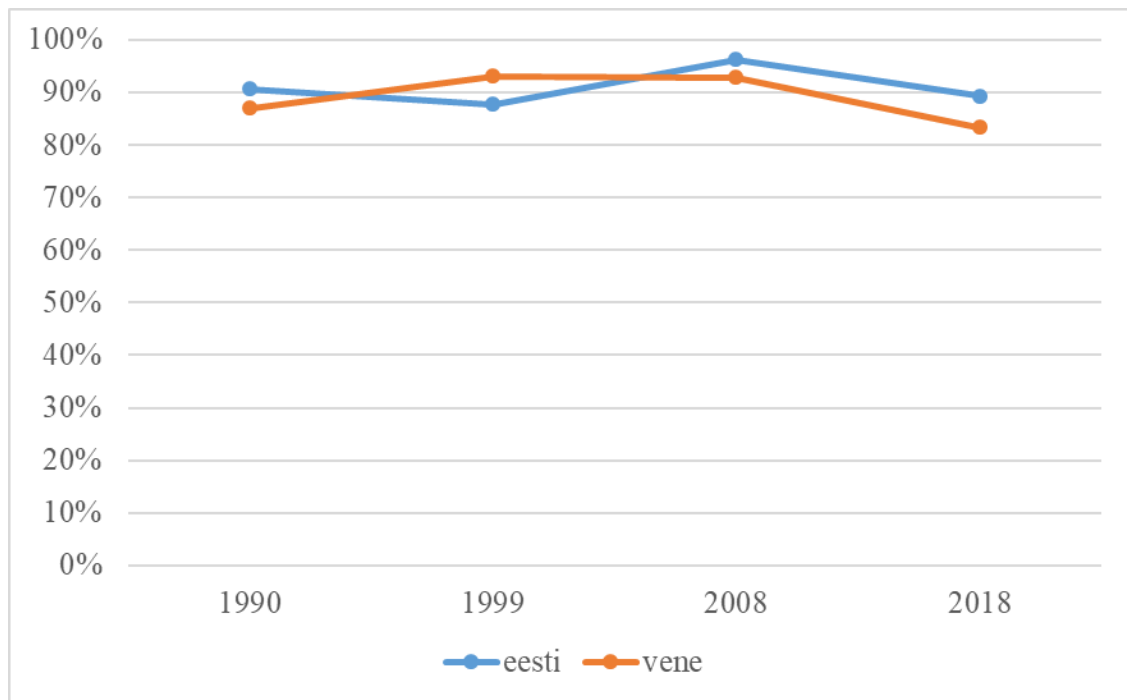
eest head palka oli kogu aeg suure tähtsusega, kuid eriti kõrgelt hinnati seda 2008. aastal. Sobiva tööaja tähtsus vähenes 1999 aastaks, kuid muutus pärast seda veel olulisemaks. Võimalust saada töölt palju puhkepäevi peeti pärast nõukogude perioodi lõppu vähem oluliseks, kuid 2008. aastal väärtustati seda taas kõrgemalt, aga 2018. aastal hinnati seda taas madalamalt. Põhjalikumalt analüüsib autor ühte ekspressiivset ja ühte instrumentaalset tööväärtust.

2.3. Muutused töötasu ja saavutusvõimaluste väärtustamises 1990 kuni 2018

Täpsemaks analüüsiks võttis autor välistest tööväärtustest hea töötasu tähtsustamise, sisemistest väärtustest aga tööl avanevad saavutusvõimalused. Tabelist üks on näha, et enamiku vastajate jaoks oli hea palk üldiselt oluline kogu perioodi vältel. Eriti kõrgelt hinnati seda 2008. aastal, mil seda väärtust märkis oluliseks eriti suur hulk vastajaid ja ulatus 95%-ni.

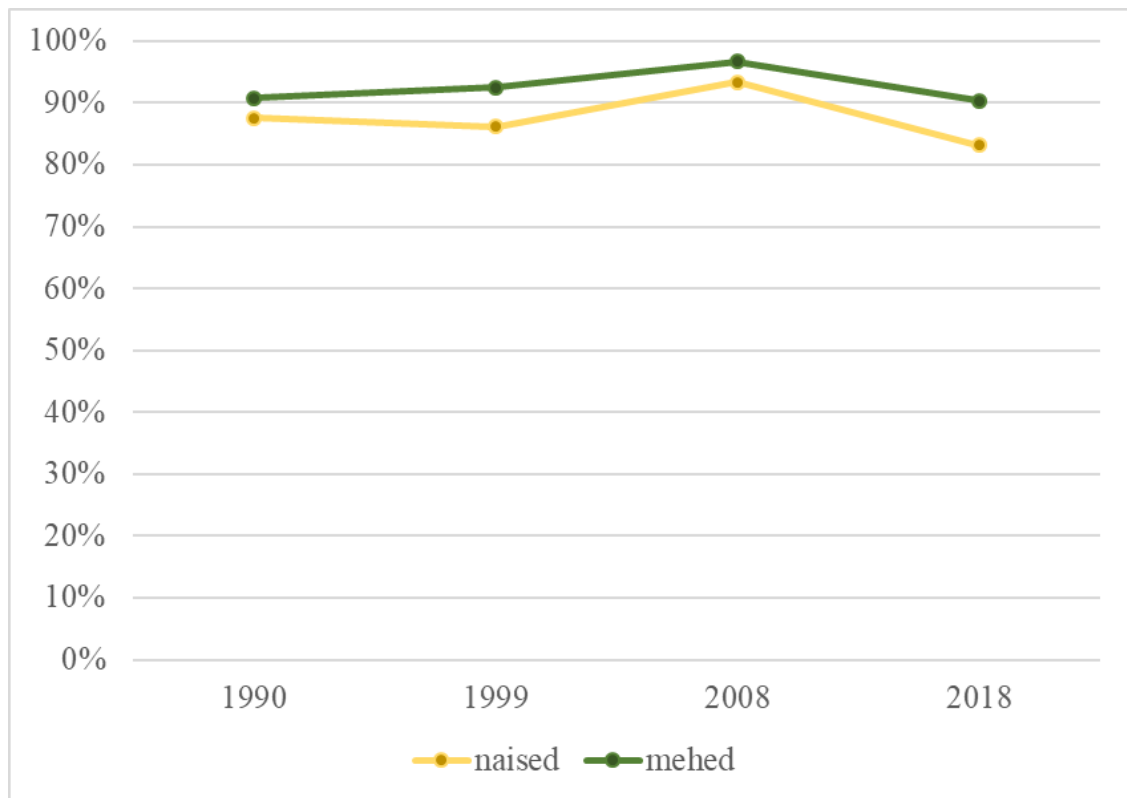
Tööl millegi saavutamise tähtsus on iga aastaga pidevalt kasvanud. 1990. aastal oli neid, kes seda väärtust oluliseks märkisid, vaid 45%, kuid aastatel 1999-2008 jätkas nende olulisuse pooldajate arvukus kasvu ja ulatus 2018. aastal juba 79%-ni.

Teise uurimisküsimuse abil analüüsiti soolisi erinevusi 18-26-aastaste noorte tööväärtustes ning eesti- ja venekeelsete noorte omades. Edasi analüüsib autor lähemalt nende väärtushinnangutevahelisi erinevusi eesti- ja venekeelsete noorte võrdluses. Seejärel analüüsitakse neid väärtushinnanguid soolises võrdluses. Hea töötasu tähtsus eestlaste ja venelaste seas erinevatel aastatel on näidatud joonisel üks. Aastatel 1990–2018 oli hea palk mõlema rahva jaoks ligikaudu võrdselt oluline.

Joonis 1. Hea töötasu väärtustamine 18-26-aastaste eesti- ja venekeelsete noorte seas perioodil 1990-2018. Andmed: European Values Studies'i küsitlused. Autori koostatud.

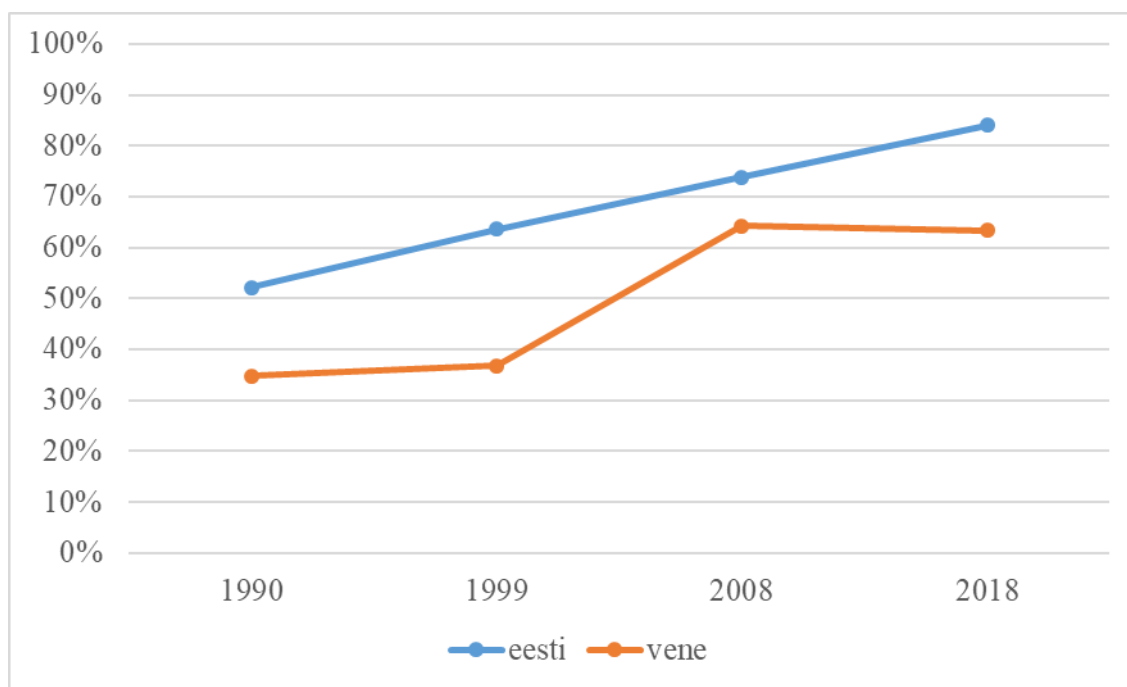
Joonist üks näeme, et kogu vaadeldava perioodi jooksul kõrgeimalt väärtustatud töötasu hinnati kõrgelt nii eesti- kui ka venekeelsete vastajate seas. Eestlaste jaoks langes palga tähtsus veidi 1999. aastaks, tõusis 2008. aastaks ja langes taas 2018. aastaks. Need kõikumised pole siiski kuigi suured, jäädes vahemikku 3–8 protsenti. Venelaste jaoks omakorda tõusis hea palga väärtus veidi 1999. aastaks, kuid langes samuti 2018. aastaks. Muutused nende väärtushinnangutes olid 6–10 protsenti. Üldiselt kogu selle perioodi jooksul erinevus eestlastest ja venelastest vastajate hinnangute vahel ei olnud olulised. Oluliste erinevuste puudumine eesti ja vene noorte vahel võib tuleneda sellest, et nad elasid samas riigis ja kogesid samu toimetulekuraskusi ning seetõttu olid töötamisega kaasnevad rahalised sissetulekud neile ligikaudu võrdselt olulised. Töö eest saadava tasu võrdselt kõrge väärtustamine eesti- ja venekeelsete vastajate seas pole üllatav, sest juba Saarniit (2000: 223-224) täheldas 1990ndate aastate alguses üleminekul turumajandusele asetleidnud varasemate etniliste erinevuste taandumist oma noorte väärtusteadvuse pragmatiseerumise käsitluses.

Joonis 2. Hea töötasu väärtustamine 18-26-aastaste nais- ja meessoost noorte seas perioodil 1990-2018. Andmed: European Values Studies'i küsitlused. Autori koostatud.

Seoses meeste ja naiste hinnangutega heale töötasule aastatel 1990-2018 võib märkida, et nad on enam-vähem sarnased, nagu on näha ka jooniselt kaks. 1990. aastal väärtustas seda ligikaudu 90% mõlema soo esindajatest. Pärast seda kasvas meeste seas soov saada head palka kuni 2008. aastani, kuid langes 2018. aastaks. Muutused polnud kuigi suured, jäädes vahemikku 2 kuni 7 protsenti. Naistel langes pärast nõukogudeaja lõppu hea töötasu väärtustamine 1999. aastaks 2% võrra ja 2008. aastaks langes taas 7% võrra. Perioodil 2008-2018 langes hea töötasu väärtustamine 10% võrra naiste seas. Üldiselt olid kõigi hinnangud stabiilselt kõrged, muutused perioodil 1990 kuni 2018 jäid 2-10 protsendi vahele. Võib märkida, et noorte naiste seas ei olnud hea palga väärtustamine meeste omast oluliselt madalam. Kuigi varasemates uuringutes ilmnisid traditsioonilised soolised erinevused nii nõukogudeaja noorte seas (Rämmer 2011) ka postsotsialistlikul ajal (Rämmer 2005) polnud nende analüüside puhul tegemist 18- kuni 26-aastaste noorte esinduslikel andmetel baseeruvate uuringuga, vaid kahe hariduskohordi väärtushinnangute võrdlusega. Kogu vaadeldava perioodi jooksul polnud erinevused naiste ja meeste hinnangute vahel olulised. Oluliste sooliste erinevuste mitteilmnemise põhjuseks võib olla, et mõlema soo esindajate seas tööga rahulolu mõjutavad tegurid analüüsitava vanuserühma jäävate noorte seas märgatavalt ei erine (Rämmer 2018).

Huvitava pildi annab venelaste ja eestlaste seas tööl millegi saavutamise tähtsus. Jooniselt kolm on näha, et nendel väärtushinnangutel on eelnevalt analüüsitud hinnangutest kardinaalselt erinev pilt. Esiteks võib venelaste ja eestlaste võrdluses märgata suurt lõhet kogu vaadeldava perioodi jooksul. 1990. aastal väärtustas seda 35% vene- ja 52% eestikeelsetest vastajatest ja nende hinnangutevaheline erinevus oli 17% (Crameri $V = 0,009$; $p < 0,009^{**}$). Eestlaste ja venelaste seas oluline erinevus 1990. aastal tähendab, et juba nõukogudeaja lõpul hindasid venelased seda tööväärtust oluliselt madalamalt kui eestlased. Kuigi 1999. aastaks olid saavutamise tähtsus mõlema grupi jaoks tõusnud, olid nendevahelised erinevused endiselt suured (Crameri $V = 0,001$; $p < 0,001^{***}$). 1999. aastaks kasvas selle tööväärtuse tähtsus venekeelsete vastajate seas 2% võrra ja eestikeelsete seas 12%. Kuna 2008. aastaks olid venekeelsete vastajate hinnangud järsult tõusnud, ei erinenud nende hinnangud eestikeelsete vastajate hinnangutest kuigi oluliselt. Jooniselt kolm näeme, et aastatel 1999–2008 toimus venekeelsete vastajate seas tööl millegi saavutamise tähtsuse olulise kasv 27% võrra. Kuna 2018. aastaks olid eestikeelsete vastajate hinnangud taas tõusnud, siis ilmnesid taas statistiliselt olulised erinevused (Crameri $V = 0,015$; $p < 0,015^{*}$) sest venekeelsete vastajate seas vähenes selle olulisus pärast 2008. aastat 1% võrra. Näeme, et eestlastele on saavutamise võimekus olulisem kui venelastele kogu perioodi vältel. Kogu selle aja jooksul selle tähtsus eestlaste seas ainult kasvas. Kuid venelaste jaoks oli see tööväärtus kogu perioodi jooksul vähem oluline. Selliste süstemaatilise iseloomuga erinevuste põhjuseks võib olla asjaolu, et selle perioodi alguses kujunes Eestist teistsugune riik, kus venelased pidid kohanema nii keeleliselt kui ka uue sotsiaalse, poliitilise ja majandusliku eluviisi poolest. Pärast NSV Liidust lahkumist lõppes kollektivism ja algas individualiseerumine ning see võiks saada ajeks selleks et nad tahaksid saavutada midagi tööl. Ühiskondlike, majanduslike ja poliitiliste ümberkorralduste tulemusena on venelaste seas suurenenud võimekus ja huvi midagi tööl saavutada. Ja saavutuste tähtsuse pidevat kasvu eestlaste seas võib seostada Eesti iseseisvuse tärkamisega, rahvusliku eneseteadvuse ärkamisega, mis omakorda ajendas ja innustas ka saavutustele, ka töös. Teisisõnu tahtsid eestlased saavutada rohkem oma riigi, ühiskonna ja iseenda jaoks. Sellised erinevused võivad olla põhjustatud ka kultuurilistest teguritest. Aastakümnetepikkuste rahvusvaheliste väärtusuuringute põhjal globaalse kultuuride tüpoloogia loonud Basáñez (2016) selgitab maade vahelisi kultuuritüüpide vahelisi erinevusi ühiskondades ajalooliselt tooni andnud religiooni mõju kaudu. Selle kohaselt eristab ajalooliselt protestantlike kultuure (sealhulgas ka eestlasi) traditsioonide järgimist kõrgelt väärtustavatest õigeusklikest ühiskondadest tugev orienteerituis saavutusvajadustele.

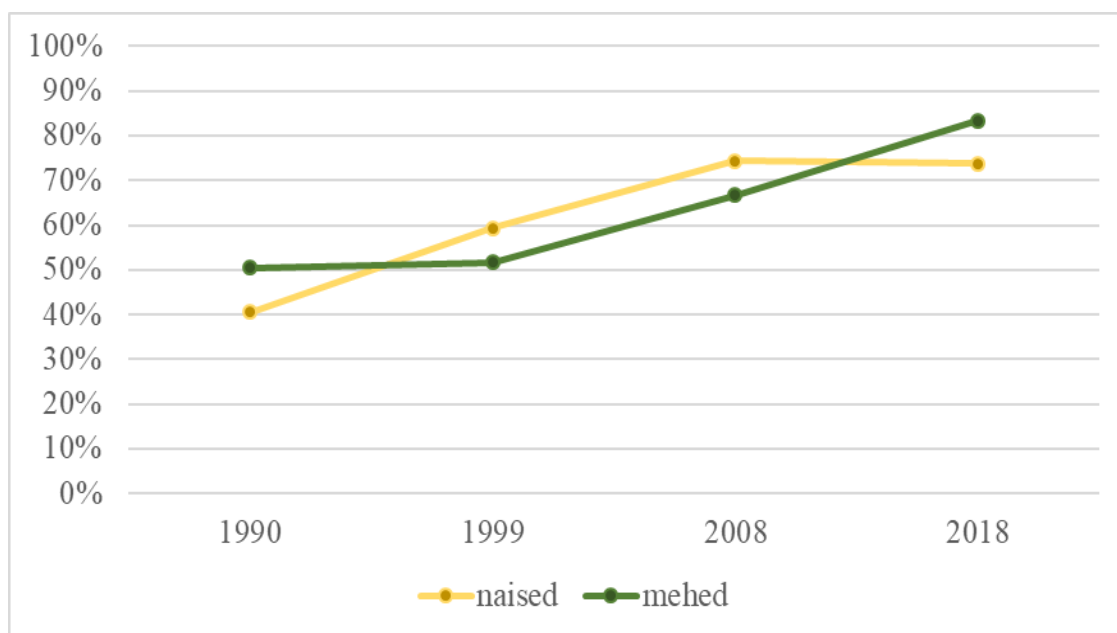

Joonis 3. Tööl avanevate saavutusvõimaluste väärtustamine 18-26-aastaste eesti- ja venekeelsete noorte seas perioodil 1990-2018. Andmed: European Values Studies'i küsitlused. Autori koostatud.

Väiksemad ja vähem süstemaatilise muutused, mis on kujutatud joonisel neli ilmnesid meeste ja naiste saavutusvõimaluste väärtustamise võrdluses. Jooniselt neli on näha, et aastatel 1990–2008 tõusis selle tööväärtuse tähtsus naiste seas lineaarselt 33% võrra. Aastatel 2008–2018 nende hinnangud ei muutunud. Pärast nõukogude aja lõppu, aastatel 1990–1999 meeste soov tööl midagi saavutada suurenes vaid 1% võrra, kuid alates 1999. aastast on saavutusvõimalused ka nende jaoks palju rohkem tähtsamad. Tööl avanevate saavutusvõimaluste väärtustajate osakaal tõusis perioodil 1999 kuni 2018 meeste seas 31%. Peale 1990ndate algust oli Eesti saamas iseseisvaks riigiks ja inimesed kogesid rasket majanduskriisi (näiteks sissetulekute vähenemine põllumajanduses ja tööstuses), kuid pärast seda oli inimestel rohkem võimalik tööl midagi saavutada. Perioodil 1990-2018 olulisi erinevusi naiste ja meeste hinnangute vahel ei ilmnenud. Kuid samas on näha, et 1990. ja 2018. aastal olid naised meestega võrreldes mõnevõrra vähem innukad tööl midagi saavutama. Näeme, et sotsialismiperioodi lõpuaastatel tahtsid mehed naistest rohkem tööl midagi saavutada. Võib-olla oli see olukord tingitud sellest, et Eestis oli 1990. aastal meestel eeliseid töö saamisel ja nad tahtsid olla selles valdkonnas veelgi edukamad (Rämmer et al. 2019). Juba 1980. aastatel oli sooline palgalõhe Eestis tunduvalt suur. Naiste palgad olid Eestis meeste omadest madalamad (Karu et al. 2010).

Riigi majandus oli 1999. aastaks juba mõnda aega kasvanud (Lauristin ja Vihalemm 2017), mis toetas niinimetatud varakapitalistliku ühiskonna tööturul eelisolukorras olevate meeste püüdlusi ja nende realiseerimisvõimalusi varasemast rohkem. Kuid meestega tööturul konkureerivate naiste seas oli saavutusvõimaluste väärtustamine sotsialismiperioodijärgsel ajal veelgi enam tõusnud. Küllap võibki taolisi muutusi selgitada noorte naiste sooviga meestega võrdväärselt oma võimeid tööturul kasutada (Rämmer 2005). Sellistele muutustele vaatamata hinnangutes statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu.

Suurim meeste ja naiste palgalõhe oli 1994. aastal (29%). 1999. aastal oli meeste ja naiste palgalõhe 27%, 2008. aastal oli see erinevus 24% ning 2018. aastaks on palgalõhe vähenenud 18%-ni (Statistikaameti... 2021). Sellest võib järeldada, et soov tööl rohkem saavutada on tingitud sellest, et naised peavad hästi tasustatud töö saamiseks rohkem pingutama. See soov on pigem tööturu poolt neile peale sunnitud. Eestis on 1990-2018 muutunud arusaamine sellest et töö halvasti mõjub emale ja naise eelistus lapsega koju jääda on asendunud ideega ühendada töö ja pereelu. Nende aastate jooksul on Eestis kasvanud toetus mõlema soo võrdsele panusele ja võimalustele töökeskkonnas (Rämmer jt 2019). Pärast 2008. aasta kriisi nende saavutusvõimalused ja vastavalt ka soovid vähenesid.

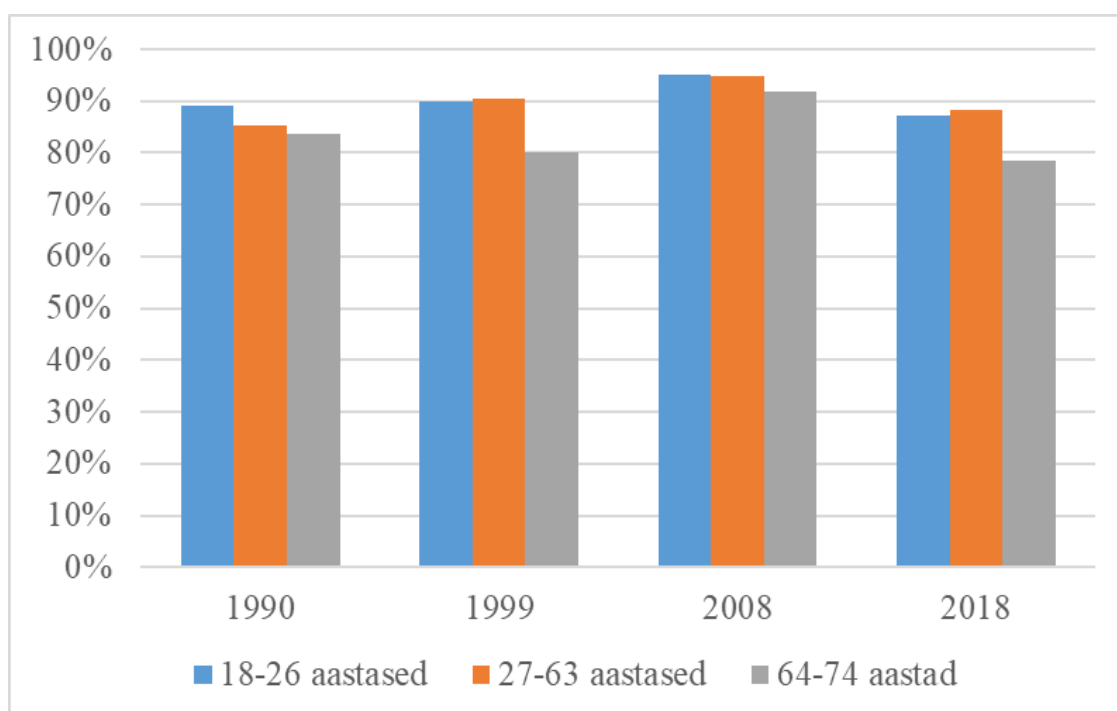

Joonis 4. Tööl avanevate saavutusvõimaluste väärtustamine 18-26-aastaste nais- ja meessoost noorte seas perioodil 1990-2018. Andmed: European Values Studies'i küsitlused. Autori koostatud.

Alljärgnevalt teeb autor ülevaate noorte tööväärtuste (hea töötasu ja soov tööl midagi saavutada) võrdlusest teiste vanuserühmade väärtushinnangutega. Põlvkondade teooria kohaselt toimuvad muutused kultuurilistes orientatsioonides ja käitumises põlvkondade vahetumise tõttu (Inglehart ja Baker 2000, Rezsóhazy 2001). Põlvkonnavahtumise tulemusena tekivad uued põlvkonnad, kelle väärtushinnangud, normid, ideed ja eluviis erinevad eelmistest põlvkondadest (Ester et al. 2006). Erinevate põlvkondade võrdlus annab arusaamist, kuidas väärtused on põlvkondade vahetumisel muutunud või, vastupidi, samaks jäänud. Analüüsiks on jagatud EVS uuringutes osalejad kolme vanuserühma: 18-26-aastased, 27-63-aastased ning 64-74-aastased (European Values Study 2022).

Kolmandas uurimisküsimuses käsitleti noorte tööväärtuste erinevusi vanemate elanikkonna rühmade omadest. Nagu on näha jooniselt viis, on aastatel 1990–2018 nende vanusekategoriate vahel hea töötasu olulisuse hindamisel erinevusi. 1990. aastal hindasid töötasu kõige olulisemaks noored, kelle seas oli palga väärtustajate osakaal 89%, kõige madalamalt hindasid seda 64-aastased ja vanemad, nende seas pidas seda oluliseks 84%. 1999. aastal hinnati palka kõige kõrgemalt 27-63-aastaste seas (91%), noorte seas peaaegu sarnaselt (90%) ja kõige madalamalt hinnati seda vanemas vanuserühmas (80%).

1999. aastal tuleb märkida, et esimese ja teise vanuserühma hinnangud olid kolmanda omast oluliselt kõrgemad (Crameri $V=0,009$; $p<0,009^{**}$). Esimeses vanuserühmas väärtustas seda 90% ja kolmandas vanuserühmas 80%. 2008. aastal hindasid hea palga olulisust peaaegu võrdselt kolm vastajate kategooriat, noored ja 27-63-aastased võrdselt 95% ning vanim rühm nendest 3% madalamalt. 2018. aastaks on vastajate osakaal, kes arvavad et töötasu on oluline, vähenenud kõigis vanuserühmades. Sel aastal ilmnes uuesti statistiliselt oluline erinevus esimese ja kolmanda hinnangute vanuserühma vahel (Crameri $V=0,027$; $p<0,027^{*}$). Jooniselt viis näeme, et 2018. aastal väärtustasid noored ja keskealised vastajad palga olulisust vanemasse vanuserühma kuulujatest oluliselt kõrgemalt.

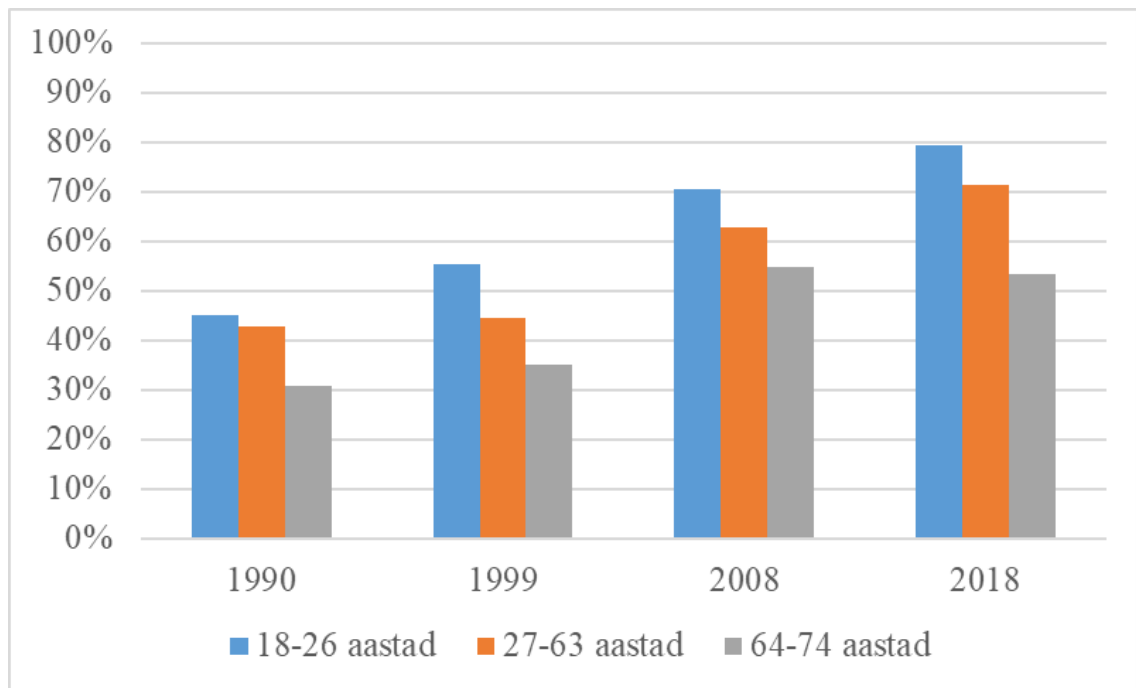

Joonis 5. Hea töötasu väärtustamine erinevates vanuserühmades perioodil 1990-2018. Andmed: European Values Studies'i küsitlused. Autori koostatud.

Üldistatult võib öelda, et kiire majanduse arengu ajal kuni 2008. aastani hea palga tähtsus noorte seas veidi kasvas, kuid 2018. aastaks langes. 27-63-aastastel kasvas selle tähtsus 1999. aastani, 2008. aastal jäi samale tasemele ning 2018. aastaks ka langes. Kõige vanema, pensioniealise rühma inimeste hinnangutes on lainetavad muutused: pärast 1990. aastat hea palga väärtustamine langes, kuid, 2008. aastaks tõusis taas ja 2018. aastaks uuesti langes. Eelpooltoodud dünaamikale vaatamata võib tõdeda, et hea palk oli igal aastal igas vanuses inimestele üsna väärtuslik. Selle põhjuseks võib olla asjaolu, et vaatamata riigis toimuvatele majandusprotsessidele on raha Eestis iga täiskasvanud

inimese elus alati oluline element, kuna töö eest saadava palga kulutamine avab uusi võimalusi peaaegu kõigis eluvaldkondades.

Järgmisena on vaatluse all tööl millegi saavutamise tähtsustamine kolm vanuserühma väärtushinnangute võrdlus. Joonis kuus näitab, kuidas hinnati seda tööväärtust aastatel 1990–2018 erinevates vanuserühmades. On näha, et siin on hinnangud palju madalamad kui eelmisel joonisel. 1990. aastal oli see tööväärtus kõige olulisem noorte jaoks ja nende arv oli 45%, kõige vähem väärtustasid seda kõige vanemad inimesed ja neid oli vaid 31%. Noorte hinnangud ei erinenud ka kuigi oluliselt vanemate tööealiste vastajate omadest. Kuid oluline erinevus (Crameri $V=0,035$, $p<0,035^*$) ilmnes noorimate ja vanimate respondentide hinnangute vahel. See tähendab et noorimate inimeste jaoks saavutus võimalus on tähtsam kui vanimatele, juba pensionieas inimestele. Selle erinevuse suurus on 14%. Keskmises vanuserühmas märkis seda olulise töövalikukriteeriumina 43% vastanutest. 1999. aastal märkame statistiliselt olulist erinevust noorte (55%) ja teise vanuserühma hinnangute (44%) vahel (Crameri $V=0,010$, $p<0,010^{**}$). See tähendab, et rohkem noori väärtustasid saavutusvõimalusi. 1999. aastal võib märgata kas statistiliselt olulist erinevust (Crameri $V=0,000$; $p<0,000^{***}$) esimese ja kolmanda vanuserühma hinnangute vahel ja selle suurus on 20%. Sel aastal ja ka edaspidi hindasid saavutamise tähtsust eelkõige kõige nooremad vastajad (55%). Kõige vähem tähtis oli see kolmanda vanuserühma jaoks (35%) ja pidas saavutusvõimalusi tähtsaks 44% keskealistest vastajatest. Ka 2008. aastal ilmnes oluline erinevus (Crameri $V=0,000$; $p<0,000^{***}$) ning lõhe noorimate ja vanimate respondentide hinnangute vahel oli 16%. Sel aastal ilmnes ka oluline erinevus noorte ja keskealiste vastajate hinnangute vahel suurusega 8% (Crameri $V=0,025$; $p<0,025^*$). Tööl millegi saavutamist pidas oluliseks 71% noortest, 63% keskealistest ja 55% kõige vanematest inimestest. 2018. aastal ilmnemid taas statistiliselt olulised erinevused (Crameri $V=0,050$, $p<0,050^*$) noorimate ja keskealiste respondentide vahel, kui juba 80% noortest pidasid tööl millegi saavutamist oluliseks. Teine suur erinevus (Crameri $V=0,000$; $p<0,000^{***}$) hinnangutes tekkis ka esimese ja kolmanda vanuserühma vahel ning oli 26%. Võrreldes 2008 aastaga pole pensioniealiste inimeste hinnangud muutunud. Seda vahet võiks seletada sellega, et pensionäride jaoks polnud tööl millegi saavutamine enam oluline. 18-26-aastased hindasid seda tööväärtust kõige kõrgemalt (79%), 27-63-aastaste seas väärtustas neid 72% ning 64-74-aastaste hulgas 53%.

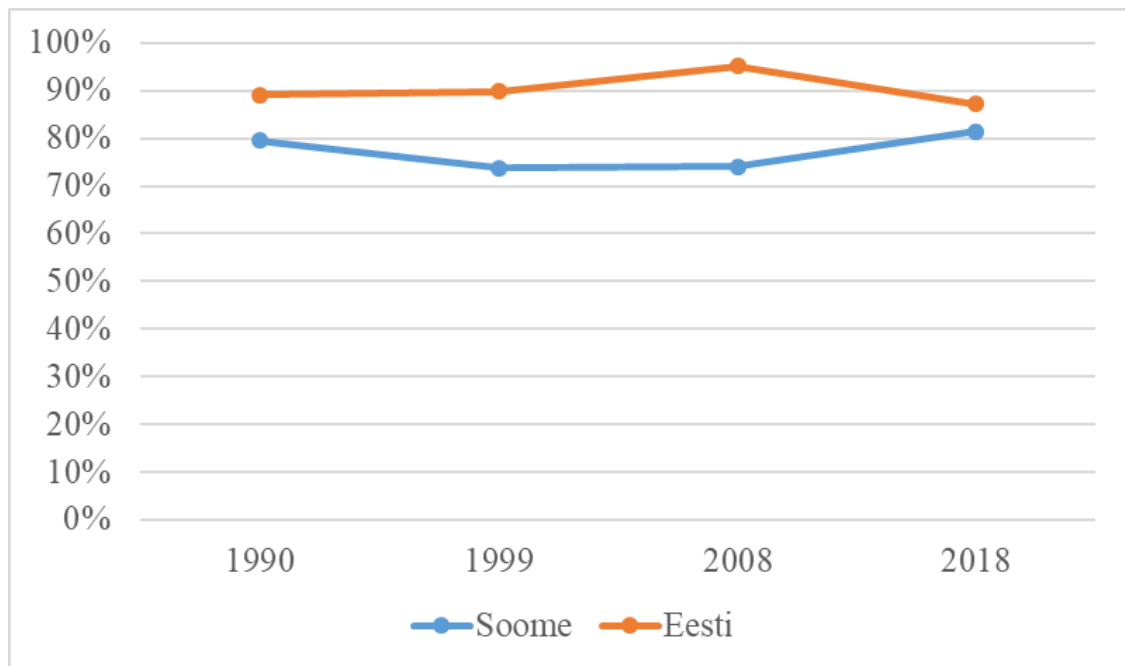
Joonis 6. Tööl avanevate saavutusvõimaluste väärtustamine erinevates vanusrühmades perioodil 1990-2018. Andmed: European Values Studies'i küsitlused. Autori koostatud.

Muutused tööl avanevate saavutusvõimaluste väärtustamisel näitasid, et noorte hinnangud kogu perioodi jooksul ainult tõusid. 1990-2018 suurenes nende osakaal 34% võrra. Ka keskmise vanuserühma hinnangud tõusid kogu perioodi jooksul, muutuseks oli 29%. 64-aastaste ja vanemate inimeste puhul tõusis saavutusvajaduste tähtsus 1990. aastast 2008. aastani 24% võrra. 2018. aastaks on see soov vähenenud 2% võrra. Kõigi kolm vanuserühma hinnangud tõusid kogu perioodi jooksul ligikaudu identselt, välja arvatud vanimate vastajate omad 2018. aastaks. Töös millegi saavutamise soovi pideva kasvu võib seostada sellega, et pärast Nõukogude Liidu lagunemist on kätte jõudnud aeg, mil väärtused on muutunud individualistlikeks. Inimesed võiksid endale lubada olla tööl aktiivsem ja saavutada rohkem. Põlvkondade teooria seisukohalt on tänu põlvkondade vahetusele muutunud suhtumine võimalusse tööl midagi saavutada. Iga järgmine põlvkond hindab seda kõrgemalt kui eelmine põlvkond. Seda saab seletada põlvkondade asendumise hüpoteesiga. Seletus seisneb selles, et nooremad põlvkonnad elavad töökohal midagi saavutamiseks soodsamates majanduslikes ja sotsiaalsetes tingimustes. 1990. aasta vanima rühma vanimate vastajate väärtused kujunesid välja nälja-, sõja-, majandusliku ebastabiilsuse ajal ja siis oli oluline ellu jääda. Iga järgneva noorema põlvkonna väärtused kujunesid välja rahulikumal ja üha stabiilsemal ajal, mil toimus üleminek materiaalselt väärtustelt postmateriaalsetele väärtustele. Lääne-Euroopa põlvkondade tööväärtusi võrdlevad uuringud näitavad, et kõige nooremad generatsioonid

on sotsialiseerunud sotsiaalselt ja majanduslikult soodsal ajal, mil väärtusnihe oli juba toimunud ja ühiskonnas valitsesid heaolu ehk postmateriaalsed väärtused (Ester et al.2006). Käesoleva uuringu tulemused võimaldavad väita samalaadsete arengute ilmnemist ka Eesti ühiskonnas.

Autor võrdleb töös ka eesti noorte hea palga ja tööl avanevate saavutusvõimaluste väärtustamist nende soome eakaaslaste hinnangutega. Statistikaülevaate 2016-2020 (Rändestatistika... 2021) järgi rändab välja enamik Eesti elanikest Soome. Paljudeks aastateks Soome minejate arv on kümme korda rohkem kui neid, kes läheb teistesse riikidesse. Lähtudes sellest, et Eesti elanikud eelistavad minna Soome elama ja töötada, analüüsib autor nende kahe riigi noorte hinnanguid.

Neljanda uurimisküsimuse abil arutati erinevusi Soome ja Eesti noorte tööväärtustes. Andmed selle kohta, kuidas hindasid Soome ja Eesti noored hea palga olulisust, on toodud joonisel seitse. Eesti noorte hinnangu dünaamika perioodil 1990–2018 oli selline, et perioodil 1990–2008 soov head raha saada kasvas ja 2018. aastaks vähenes. Läbi vaadeldava perioodi on mõnel aastal Eesti ja Soome noorte vahel suured erinevused. Esimene selline oluline oli 1990. aastal (Crameri $V=0,033$; $p<0,033^*$) eesti ja soome noorte hinnangute vahel ja selle erinevuse suurus on 9%. Eesti noortest pidasid 1990. aastal head palka oluliseks 89% ja Soome noortest 80%. 1999. aastal hindas oma palka oluliseks 16% võrra rohkem eestlasi ja siin on ka statistiliselt oluline erinevus (Crameri $V=0,000$; $p<0,000^{***}$). See viitab sellele, et eestlastest hindas palka oluliseks 16% võrra rohkem kui soomlastest ja sel aastal väärtustas eestlastest seda 90% ning soomlastest 74%. 2008. aastaks märkis eestlastest palka olulise tööväärtusena 95% ja soomlastest 74% ning siin on taas oluline vahe (Crameri $V=0,000$; $p<0,000^{***}$) suurusega 21%. 2018. aastal hindas eestlastest palka oluliseks 87% ja soomlastest 81% vastajatest ning statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu.

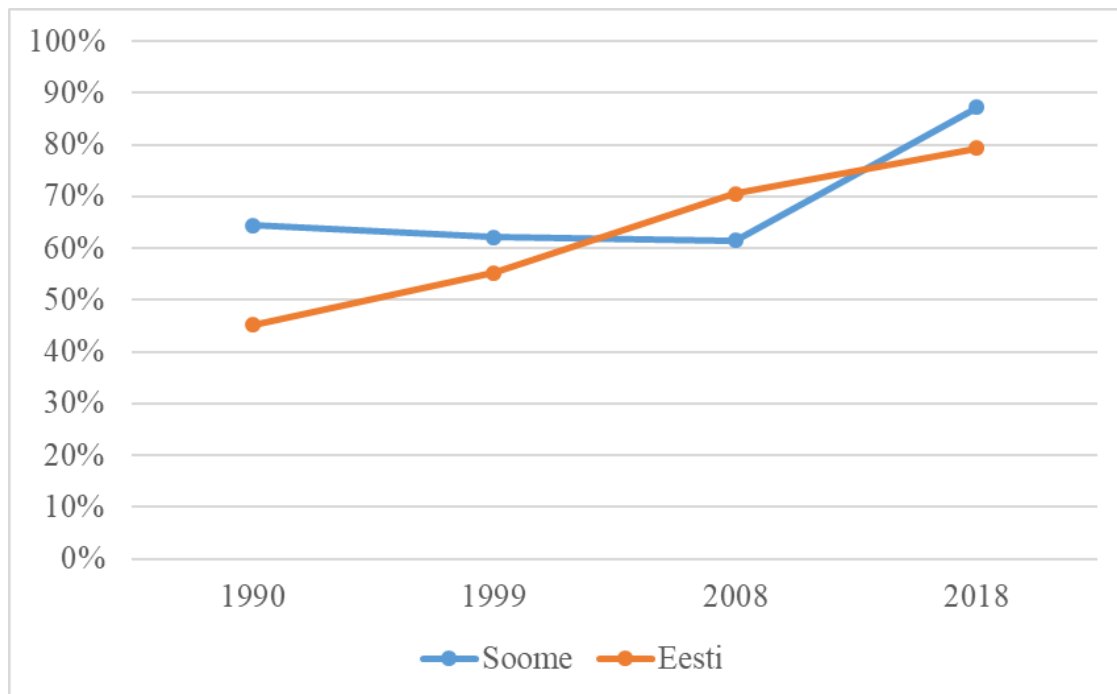
Joonis 7. Hea töötasu väärtustamine Soome ja Eesti 18-26-aastaste noorte seas perioodil 1990-2018. Andmed: European Values Studies`i küsitlused. Autori koostatud.

Soome noorte hindamise dünaamika sel perioodil oli järgmine: aastatel 1990-1999 töötasu tähtsus vähenes, 1999-2008 ei muutunud ja 2018. aastaks tõusis. Ja Eesti noorte küsitluse tulemused näitasid, et perioodil 1990-2008 soov head töötasu saada ainult kasvas ja 2018. aastaks langes. Kogu ajavahemikul 1990-2018 hindasid Eesti noored palka kõrgemaks kui Soome noored. Soome noorte jaoks oli palk kõige olulisem aastatel 1990 ja 2018, aastatel 1990-2018 oli see nende jaoks veidi vähem oluline. Eesti noorte kasvav soov saada head palka on võimalik seletada sellega, et nappuse teooria järgi on Eesti olnud Soomest madalama heaolutasemega riik, kus inimesed vajavad materiaalseid hüvesid. Selle ajaperioodi jooksul Eestis toimusid sel perioodil suured muutused, nagu iseseisvuse taastamine, üleminek turumajandusele ja liitumine EL-i ja NATO-ga, majanduskriis 2008. Soome noored elavad riigis, kus on healuühiskond ja neil pole vaja oma igapäevase toimetuleku niimoodi muretseda nagu Eestis.

Võrreldes Eesti noorte väärtusi ka teiste maade eakaaslaste omadega (Lisa 2) väärib märkimist, et Eesti noored hindasid kogu vaadeldava perioodi jooksul kõrgelt head palka. Aastatel 1990-2018 oli Eesti uuringus osalenud maade seas esikümnes. Põhjuseks võib olla asjaolu, et Eesti noored hindasid alguses kõrgelt head töötasu ja selle tähtsus kasvas noorte seas kuni 2008. aastani, seejärel vähenes.

Joonis kaheksa näitab, kuidas suhtuvad Eesti ja Soome noored võimalustesse tööl midagi saavutada. 1990. aastal märkis seda olulisena 45% eestlastest vastajatest, soomlaste seas

oli vastajate arv 64% ja siinkohal väärrib märkimist oluline erinevus vastajate arvus (Crameri $V=0,004$; $p<0,004^{***}$) selle suurus on 19%. 1999. aastal olid erinevused vähenenud ja nende väärtustajaid oli eestlaste seas juba 55%, soomlastest tähtsustas neid 62%.

Joonis 8. Tööl avanevate saavutusvõimaluste väärtustamine Soome ja Eesti 18 kuni 26-aastaste noorte seas perioodil 1990-2018. Andmed: European Values Studies'i küsitlused. Autori koostatud.

2008. aastal vastas 71% eestlastest, et nende jaoks on oluline tööl midagi saavutada, soomlastest leidis seda vaid 62%. 2018. aastal nimetas 79% eestlastest ja 87% soomlastest olulise tööväärtusena võimalust tööl midagi saavutada. Üldpilt Soome noorte seas vaadeldaval perioodil näeb välja selline: aastatel 1990-1999 vähenes tööl millegi saavutamise tähtsus, 1990-2008 oli vastajate arv võrdne ning 2018. aastaks soov saavutada suurenes. Eesti noorte jaoks see soov kogu perioodi jooksul 1990-2018 ainult kasvas. Soome noorte saavutuste suur tähtsus on seletatav sellega, et soomlased on elanud kauem konkurentsühiskonnas kauem ja selle tingimustega paremini kohanenud. Samuti võib tähtsat rolli mängida Basáñezi (2016) poolt välja toodud protestantlikust kultuuritaustast tulenev orienteeritus saavutusvajadustele. Kuigi ka Eestis on olnud protestantlus ajalooliselt domineerivaks religiooniks, on selle mõjukus Soomes suurem. Soome noored elavad riigis, kus on healuühiskond ja neil pole vaja oma igapäevase

toimetuleku muretseda, kuna see riik on majanduslikult arenenud ja olnud üks arenenumaid riike Euroopas.

Tööl midagi saavutamise väärtustamise laiemas võrdluses võib näha töötasu tähtsustamise väärtustamisest erinevat pilti (Lisa 3). 1990., 1999. ja 2018 aastal hindasid Eesti noored tööl avanevaid saavutusvõimalusi madalamalt kui 2008. aastal. Eesti positsioon sel perioodil tõusis ja langes teiste maade noorte hinnangutega võrreldes sama mustri järgi nagu noorte hinnangute muutused. 1990. aastal oli Eesti 19. kohal, 1999. aastal tõusis veidi ja oli juba 17. kohal. Saavutusvõimalusi väärtustati Eesti noorte seas kõige kõrgemalt kiire majandusliku heaolu suurenemise järel 2008. aastal kui Eesti oli uuringus osalenud maade seas 8. kohal, kuid 2018. aastaks langes taas ja asus juba 15. kohal. Võib järeldada, et pärast Nõukogude Liidu lagunemist tekkisid inimestele, sealhulgas noortele, soodsamad tingimused olla aktiivsemad tööl ja saavutada tööl rohkem. See tõstis Eestit aastatel 1990–1999 Euroopa riikide reitingus. Enne 2008. aastat õhutas majandusliku heaolu paranemine Eesti noortes soovi tööl rohkem saavutada. Noored veendusid üha enam, et tööalase saavutuste kaudu saab oma elustandardit suurendada ja elukvaliteeti parandada ning selle kaudu leida uusi võimalusi oma elu korraldamiseks. Ja 2008. aastal olnud kriis, millest suudeti üle saada alles 2012. aastaks, võis vähendada noorte motivatsiooni ja vastavalt sellele ka lootust tööl midagi saavutada.

2.4. Järeldused ja ettepanekud

Selles peatükis teeb autor kokkuvõtte analüüsi tulemustest. Noorte erinevate tööväärtuste dünaamika uurimisest perioodil 1990–2018 selgus, et neid väärtusi hinnati erinevalt. Kogu perioodi jooksul olid tööl avanevad võimalused realiseerida oma initsiatiivi ja võimalused saavutada midagi kogu aeg olulised ja aastatega nende tähtsus ainult kasvas. Vastutusrikka töö ja hea töötasu tähtsustamine kasvas perioodil 1990-2008 kuid pärast seda langes. Sobiva töögraafiku ja paljude vabade päevade saamise võimaluste väärtustamine langes 1990. aastast 1999. aastani, kuid tõusis 2008. aastaks ja langes veelgi 2018. aastaks. Sellist väärtushinnangute dünaamikat võib põhjendada Eesti ühiskonnas asetleidnud sotsiaalmajanduslike muutustega, millest võiks esile tõsta elustandardi paranemist.

Perioodil 1990-2018 analüüsiti lähemalt soolisi erinevusi hea töötasu ja tööl avanevate saavutusvõimaluste väärtustamises. Hea töötasu väärtustati kogu perioodi jooksul naiste ja meeste seas enam-vähem võrdselt. Kogu perioodi jooksul meeste soov tööl midagi saavutada kasvas. Ka naiste seas soov kasvas see kuni 2008. aastani, kuid jäi seejärel samale tasemele. Meeste ja naiste vahel olulisi erinevusi ei olnud. Olulisi erinevusi eesti- ja venekeelsete vastajate hea töötasu väärtustamises ei ilmnenud, kuid vastupidine pilt tekkis saavutusvõimaluste tähtsuses. 1990. aastal, 1999. aastal ja 2018. aastal hindasid venekeelsed vastajad seda tööväärtust oluliselt madalamalt kui eestlased. 2008 aastaks olid venekeelsete vastajate hinnangud järsult tõusnud ja nende hinnangud oluliselt eestikeelsete vastajate omadest ei erinenud. Siit võib järeldada, et noorte tööväärtuste muutused olid seotud asjaolust, et vaadeldaval perioodil toimusid Eestis olulised majandussündmused (näiteks raske majanduslik olukord Eesti iseseisva taastamise ajal ja selle ületamine) ning kultuurilised muutused, nagu individualiseerumine pärast NSV Liidust lahkumist.

Erinevate vanuserühmade hinnangute võrdlusest selgus, et hea palga väärtustamises ilmsid mitmed süstemaatilised erinevused. Noorte hinnangud olid kogu perioodi jooksul kõrgeimad kõigist vanuserühmadest. Kuigi aastatel 1990 ja 2008 vanuserühmade hinnangud oluliselt ei erinenud, olid aastatel 1999 ja 2018 noorte ning keskealiste vastajate hinnangud pensioniealiste omadest oluliselt kõrgemad. Tööl avanevaid saavutusvõimalusi väärtustati kõigis vanuserühmades erinevalt. Kogu analüüsitava perioodi jooksul hindasid noored neid vanemate põlvkondadega võrdselt või kõrgemalt ja pensionärid kõige madalamalt. Aastal 1990 ei erinenud nende hinnangud keskealiste omadest. Sel aastal oli noorima ja keskealise vanuserühma hinnangud enamvähem

võrdsed ja kõrgemad vanima vanuserühma omadest, ehk siis noorte hinnangud olid kõrgemad pensionäride omadest. Pärast seda tõusid kõigi põlvkondade hinnangud, ning kõige rohkem tõusid neist noorte omad, mistõttu olid nende hinnangud edaspidi ka teiste põlvkondade omadest kõrgemad. Siin on näha, et noorte tööväärtuste muutusi mõjusid majanduslikud sündmused, mis lõid paremaid tingimusi tööl millegi saavutamiseks ja motiveerisid noori töö kõrgemat palka saada.

Eesti ja Soome noorte tööväärtuste hinnangutes ilmnesid erinevused. Eesti noorte kõrged hinnangud näitasid, et töö eest saadavat palka peeti kogu perioodi jooksul väga oluliseks. Võib eeldada, et selle põhjuseks oli majanduskasvuga kaasnev kiire elustandardi tõus. Kõige kõrgemalt väärtustati seda pärast kiiret heaolu tõusu 2008. aastal. Soome noored hindasid töötasu perioodil 1990-2008 eesti eakaaslastest madalamalt, kuid 2018. aastal hinnangutes enam olulisi erinevusi polnud. Nõukogudeaja lõpul väärtustasid Eesti noored tööl avanevaid saavutusvõimalusi Soome eakaaslastest madalamalt. Pärast seda kasvas nende soov midagi tööl saavutada pidevalt. Samal ajal Soome noorte hinnangud perioodil 1990-2008 oluliselt ei muutunud. Kuid 2018. aastaks olid järsult tõusnud ka nende hinnangud. Siin võib arvata, et noorte hinnangute tõusu vaadeldaval perioodil ja mõjutasid nii majanduslikud protsessid ning kultuurilised tegurid (näiteks protestantlikust kultuuritaustast tulenev saavutusvajadus).

Autor leiab, et Eesti noorte tööväärtuste uurimine on oluline ja teeb ettepaneku jätkata nende uurimist ka edaspidi. See uurimuse tähtsus tuleneb tõsiasjast, et 2020. aastal alanud ja siiani kestev ülemaailmne koronaviiruse pandeemia, aga ka 2022. aastal ühes Euroopa riigis (Ukraina) alanud sõda võivad avaldada mõju Eesti majandusele, poliitikale ja kultuurile. Muutused Eesti majanduses, poliitikas ja kultuuris võivad omakorda mõjutada noorte tööväärtuste muutumist. Need enneolematud sündmused on loonud vajaduse uurida noorte tööväärtusi ka pärast 2022. aastat. Autor teeb ettepaneku jätkata Eesti noorte tööväärtuste uurimist eelkõige noorsootöötajate seas (näiteks noorte nõustamises), kuid seda võivad teha ka teiste noortega tegelevate organisatsioonide töötajad. Noorsootöö eesmärkidest lähtuv väärtuste edasine uurimine täiendab teadmisi noorte väärtuste kohta ja suureneb tänapäeva noorte ootustest ning töövajadustest arusaamist.

4. KOKKUVÕTE

Käesoleva lõputöö teema on “Muutused noorte tööväärtustes 1990 kuni 2018 Euroopa Väärtusuuringu küsitluste põhjal”. Töö eesmärgiks oli saada teada millised tööväärtused olid Eesti noorte seas perioodil 1990-2018 olulised ja milline oli noorte väärtushinnangute dünaamika sellel perioodil. Teiseks, selgitada välja millised vastajate keelest tulenevad erinevused ilmsid töötasu ja tööl avanevate saavutusvõimaluste väärtustamises Eesti noorte hinnangutes aastatel 1990-2018. Samuti uurida kuidas erinesid need tööväärtused erinevate põlvkondade vahel. Lisaks ka selgitada välja millised olid erinevused või sarnasused nendes Eesti ja Soome noorte tööväärtustes vaadeldava perioodi jooksul.

Töö eesmärgi saavutamiseks olid püstitatud järgmised uurimisküsimused:

- Milline dünaamika oli Eesti noorte tööväärtustes perioodil 1990-2018?
- Millised olid erinevused hea töötasu ning tööl avanevate saavutusvõimaluste väärtustamises neiude ja noormeeste ning eesti- ja venekeelsete noorte seas?
- Kuidas erines hea töötasu ning tööl avanevate saavutusvõimaluste väärtustamine Eesti noorte seas vanemate põlvkondade hinnangutest?
- Kuidas erines hea töötasu ning tööl avanevate saavutusvõimaluste väärtustamine Eesti noorte seas Soome noorte hinnangutest?

Uuringus on kasutatud kvantitatiivset meetodit. Lõputöös kasutati Euroopa Väärtusuuringu ehk European Values Study (EVS) programmi küsitluse raames kogutud andmed. Andmeid analüüsiti IBM SPSS Statistics programmi abil. Lõputöö koosneb kolmest peatükist, alapeatükkidest ja kolmest lisast. Esimene peatükk on teoreetiline ja kirjeldab väärtuse ja tööväärtuste mõisteid, ning antakse ülevaade olulistest ühiskondlikest, majanduslikest ja poliitilistest sündmustest, mis toimusid Eestis perioodil 1990-2018. Teine osa on empiiriline kus kirjeldatakse uurimisprotsessi, analüüsimeetodeid ja uurimistöö tulemusi, tehakse järeldusi ning ettepanekuid. Kolmandas peatükis tegi autor kokkuvõtte tehtud tööst.

Kokkuvõtteks saab autor järeldada, et noored tahtsid rohkem tööl üha enam oma initsiatiivi realiseeruda ja midagi saavutada. Kõigil vastajatel oli kogu perioodi vältel suur soov saada head palka oma töö eest. Tööl saavutusvõimalusi väärtustati venekeelsete noorte seas kogu aeg eestikeelsetest madalamalt vaatamata sellele, et 2008. aastaks olid nende hinnangud järsult tõusnud ja eestikeelsete noorte omadest ei erinenud. Noored hindasid head töötasu kogu aeg kõrgemalt kui teised vanuserühmad. Lisaks tõusis kogu

perioodi jooksul noorte soov tööl midagi saavutada. Kuni 2018 aastani oli Eesti noortele hea palk olulisem kui Soome noortele. Eesti noorte hinnangud tööl avanevatele saavutamismõimalustele olid kõrgemad kõigil aastatel, välja arvatud 2008, kui Soome eakaaslastel. Noorte tööväärtuste hinnangute muutusi aastatel 1990–2018 mõjutasid peamiselt riigis valitsevad majandusnähtused, harvem kultuurinähtused.

SUMMARY

The topic of this research is "Changes in work values of young people in the period between 1990 and 2018 on the basis of European Value Study surveys". The aims of the study were to determine the dynamics of 18- to 26-year old people's values in that period; to find out what differences in estimations emerged between questionnaire language (Estonian vs Russian) and in cross-gender comparisons; to examine how these work values differed between generations; to find out which were the differences in the work values of young Estonians and Finns.

The following research questions were stated: what was the dynamics of young people's work values in the period 1990-2018; which were the differences in the estimations of females and males but also between Estonian- and Russian-speaking youth; how these work values differed between generations; how the work values of young people in Estonia and Finland differed.

The analyses employed a quantitative method. The data collected within the framework of the European Values Study (EVS) surveys. Data were analyzed using IBM SPSS Statistics program. The thesis consists of three chapters, subchapters and three appendices. The first chapter is theoretical and describes the concepts of value and work values, and provides an overview of important social, economic and political changes that took place in Estonia in the period 1990-2018. The second part is empirical, where the research process, analysis methods and research results are described, conclusions and suggestions are made. In the third chapter, the author summarized the work done.

The author can conclude that young people increasingly wanted to realize their initiative and achieve something at work. All respondents had a strong desire to get a good pay throughout the period. Opportunities to achieve something at work were valued lower among Russian-speaking youth than among their Estonian peers during whole period, despite the fact that by 2008 their assessments had risen sharply. Young people always rated good pay higher than other age groups. In addition, young people's desire to achieve something at work increased throughout the period. From 1990 to 2018, a good pay was more important for young people in Estonia than for young people in Finland. Estonian young people endorsed possibilities to achieve something at work higher in all years, except in 2008, then in their Finnish peers. Changes in the assessments of young people's work values between 1990 and 2018 were mainly influenced by the prevailing economic situation in the country, less often by cultural phenomena.

KIRJANDUS

Ainsaar, M., Kasearu, K., Lauristin, M., Realo, A., Roots, A., Rämmer, A., Strenze, T. (2019). Väärtuste mõiste ja muutus. Ainsaar, M., Strenze, T. (toim). *Väärtused kui inimvara ja nende seos ühiskonna arenguga*. Tallinn, Tartu: Arenguseire Keskus, Tartu Ülikool, 7-13.

Basáñez, M. (2016). *A world of three cultures: honor, achievement and joy*. New York: Oxford University Press.

Beilmann, M. (2020). *Küsitlusuuringud*. Sotsiaalseanalüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <https://samm.ut.ee/kusitlusuuringud> (viimati vaadatud 03.04.2022).

Ester, P., Braun, M., Mohler, P. (2006). *Globalization, Value Change, Generations. A Cross-National and Intergenerational Perspective*. Leiden, Boston: Brill.

Ester, P., Braun, M., Vinken, H. (2006). Eroding Work Values? Ester, P., Braun, M., Mohler, P. (toim.). *Globalization, Value Change, Generations* (89–113). Leiden, Boston: Brill.

European Values Study (2022). *EVS Methodology*. <https://europeanvaluesstudy.eu/methodology-data-documentation/evs-methodology/> (viimati vaadatud 10.04. 2022).

Gesthuizen, M., Kovarek, D., Rapp, C. (2019). Extrinsic and Intrinsic Work Values: Findings on Equivalence in Different Cultural Contexts. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*: 60–62.

Karu, M., Kallaste, E., Kraut, L., Rõõm, T., Turk, P., Anspol, S. (2010). *Sooline palgalõhe Eestis. Poliitikameetmete analüüs*. Tallinn: Pixar.

Saarniit, J. (2000). Väärtusteadvus ja selle muutused. *Eesti Noorsooraport: Eesti noorsoopoliitika ülevaade*. Tallinn: EV Haridusministeerium, 217–225.

Hofstede, G., Hofstede, G. J., Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: software of the mind: intercultural cooperation and its importance for survival*. New York: McGraw-Hill.

Inglehart, R., Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65 (2), 19–51.

Rezsohazy, R. (2001). Values, Sociology of. Smelser, N. J., Baltes, P. B. (toim.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (16153–16158). Oxford: Elsevier Science Ltd.

Riigi Teataja Noorsootöö seadus (RT I 2010, 44, 262). <https://www.riigiteataja.ee/akt/NTS> (viimati vaadatud 10.05.2022).

Rootalu, K. (2014). *Risttabelid ja seosekordajad*. Sotsiaalseanalüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <https://sisu.ut.ee/samm/risttabelid-ja-seosekordajad> (viimati vaadatud 13.04. 2022).

Rämmer, A. (2005). Soolisi ja rahvuslikke erinevusi kahe kümnendi Eesti koolilõpetajate tööväärtustes. Kenkmann, P., Saarniit, J. (koost.). *Põlvkonnad muutuvad ajas. Noorsoo- ja haridussotsioloogide töid aastatest 1975-2001* (45–81). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Rämmer, A. (2009). Eesti koolinoorte väärtused. Sutrop, M., Valk, P., Velbaum, K. (toim.). *Väärtused ja väärtuskasvatus valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis*. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 83–117.

Rämmer, A. (2011). Soolised erinevused sõjajärgse ja võitjate põlvkonna tööväärtustes. *Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri*, 11 (1/2), 69–100.

Rämmer, A. (2018). *Sotsiaalse tunnetuse muutused Eesti siirdeühiskonna kontekstis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Rämmer, A. (2014). SPSS. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/spss> (viimati vaadatud 13.04. 2022).

Rämmer, A., Kivimäe, A., Žuravljova, M., Kötsi, K. (2021). *Noortekeskse lähenemise teoreetiline alus: taust, kontseptsioon ja selle kõlapind Eestis*. Narva: TÜ Narva Kolledž. https://sisu.ut.ee/sites/default/files/ntelg/files/nkl_teoreetiline_alus_final_1.pdf (viimati vaadatud 10.05. 2022).

Rändestatistika ülevaade 2016-2020. (2021). <https://www.emn.ee/wp-content/uploads/2012/02/randestatistika-2021.pdf> (viimati vaadatud 16.04. 2022).

Saarniit, J. (2000). Väärtusteadvus ja selle muutused. *Eesti Noorsooraport: Eesti noorsoopoliitika ülevaade* (217–225). Tallinn: EV Haridusministeerium.

Statistikaameti kodulehekülj, <https://www.stat.ee/et/uudised/sooline-palgalohe-2020>
(viimati vaadatud 23.04.2022).

Tyyskä, V. (2020). Conceptualising and theorising youth: Global perspectives. *Contemporary youth research* (3–13). Surrey: Ashgate.

Vihalemm, P., Lauristin, M., Kalmus, V., Vihalemm, T. (2017). Eesti ühiskond kiirenevas ajas: Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002-2014 tulemused. Lauristin, M., Vihalemm, P. (koost.) *Eesti tee stagnaajast tänapäeva: sotsiaalteaduslik vaade kolme aastakümne arengutele* (60-88). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

LISAD

Lisa 1. Euroopa Väärtusuuringu Eesti küsitlustes mõõdetud 18-26-aastaste noorte tööväärtuste täielik loetelu aastatel 1990-2018.

Tööväärtus	1990. aasta	1999. aasta	2008. aasta	2018. aasta
Hea töötasu	+	+	+	+
Meeldivad töökaaslased	+	+	+	
Mitte liialt suur tööpinge	+	+	+	
Ohutud töötingimused	+	+	+	
Head võimalused edutamiseks	+	+		
Üldiselt inimeste poolt hinnatav töö	+	+		
Sobiv tööaeg	+	+	+	+
Võimalus realiseerida initsiatiivi	+	+	+	+
Ühiskonnale vajalik töö	+	+	+	
Ohtralt puhkepäevi	+	+	+	+
Suhtlemine inimestega	+	+	+	
Töö, kus Te tunnete end midagi saavutavat	+	+	+	+
Vastutusrikas töö	+	+		+
Huvitav töö	+	+	+	
Töö, mis vastab võimetele	+	+	+	
Pere-sõbralik			+	
Võimalus kaasa rääkida oluliste otsuste tegemisel			+	
Töökohal koheldakse inimesi võrdselt			+	

Andmed: European Values Studies`i küsimustikud. Autori koostatud.

Lisa 2. Töötasu väärtustamine 18-26-aastaste seas, EVS 1990-2018, %.

Riik	1990. aasta	1999. aasta	2008. aasta	2018. aasta
Austria	66	77	71	73
Belgia	70	77	71	-
Suurbritannia	78	80	80	82
Bulgaaria	93	91	99	96
Saksamaa	81 ²	75	80	76
Taani	70	61	57	69
Prantsusmaa	62	73	67	73
Itaalia	72	87	84	71
Hispaania	77	83	77	93
Portugal	82	81	90	-
Holland	76	84	87	97
Norra	70	-	61	68
Rootsi	82	63	62	72
Soome	80	74	74	81
Island	92	88	84	91
Iirimaa	78	91	94	-
Eesti	89	90	95	87
Läti	70	80	92	-
Leedu	73	97	98	97
Poola	78	96	96	85
Ungari	91	96	91	93
Slovakkia	77	92	95	92
Sloveenia	86	92	91	88

Andmed: European Values Studies`i küsimustikud. Autori koostatud.

² Võetud kahe riigi kõrgeim väärtusehinnang Ida-Saksamaa 81% (Lääne-Saksamaa 80%)

Lisa 3. Saavutusvõimaluste väärtustamine 18-26-aastate seas, EVS 1990-2018, %.

Riik	1990. aasta	1999. aasta	2008. aasta	2018. aasta
Austria	64	61	58	69
Belgia	44	53	37	-
Suurbritannia	70	61	65	85
Bulgaaria	52	73	84	82
Saksamaa	68 ³	53	58	81
Taani	65	57	63	87
Prantsusmaa	43	52	61	81
Itaalia	60	81	77	75
Hispaania	45	55	32	82
Portugal	78	57	75	-
Holland	60	60	81	82
Norra	73	-	58	81
Rootsi	79	69	64	75
Soome	64	62	62	87
Island	82	78	59	86
Iirimaa	64	72	66	-
Eesti	45	55	71	79
Läti	35	37	68	-
Leedu	44	61	55	84
Poola	48	66	76	82
Ungari	65	86	47	83
Slovakkia	53	41	74	62
Sloveenia	75	92	80	95

Andmed: European Values Studies'i küsimustikud. Autori koostatud.

³ Võetud kahe riigi kõrgeim väärtusehinnang Ida-Saksamaa 68% (Lääne-Saksamaa 65%)